LES BARQUES DE COTLLIURE

Clovis Aloujes-Daniel Trux-Andre Civil

Implantat al peu de la serra de l'Albera, Cotlliure marca el punt de ruptura de la costa rocosa. La badia, bastant ben protegida, és partida per l'antic castell dels Templers erigit sobre el seu promontori: a l'un costat el port d'Avall, a l'altre el port d'Amunt, que és el trallo.

El 1900, 120 barques foren aparellades per a la pesca de la sarda o de l'anxova. Aquesta activitat donava vida a una gran part de la població: 700 pescaires, 21 tallers de salaó i 15 expedidors donaven feina a uns quants centenars de persones: boters, corders, espardenyers, sargidores de xarxes i fusters.

Treballant en el medi ambient tan particular del golf de Lleó, els catalans de la Salanca i de la Marenda han de respondre a imperatius diversos: per sere propulsada a rem en les calmes mediterrànies, la barca presenta línies d'aigua fines i és aplatada. El poc calat, la quilla i les dues escues permeten també de traure fàcilment en absència d'un veritable port. Mes per tal de formar un pla de deriva suficient anant a la vela, la important superfície del recàs profund és absolutament necessària. Amb ventijols, la superfície del velam, generosa, amb mestra i pollacra era una meravella, mes els cops bruscs de tramuntana i la presència de caps perillosos on la mar s'hi aixeca de seguida, desaconsella l'ús d'una barca oberta veritablement lleugera. Aquesta nau, sòlidament construïda, té una coberta amb un rost impressionant, capaç d'evacuar ràpidament l'aigua embarcada quan fa mal temps i d'oferir un abric relatiu als homes les nits passades en mar. El fet d'haver-hi escotilles amb quarters permet de vogar en bones condicions.

Aquest compromís entre diverses qualitats s'expressa diferentment segons els ports i el tipus d'activitat dominant. Les barques de Banyuls de la Marenda, que practicaven sobretot la pesca de l'anxova mar enfora, són més fines que les de Sant Llorenç de la Salanca, destinades a la pesca de ròssec i tretes en terra en condicions sovint força dures. Les de Cotlliure s'assemblen a les de Banyuls de la Marenda, encara que una mica menys fines.

A la banda del Principat, les mestrances són igualment nombroses: Roses, l'Escala, l'Estartit, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Mataró, Vilassar de Mar, Badalona, Barcelona, Vilanova i la Geltrú, Tarragona, Cambrils de Mar i Sant Carles de la Ràpita. Les barques catalanes en conjunt són una bella versió de bastiment llatí.

Les mestrances

A començaments del segle XX, Cotlliure tenia dues mestrances: l'una al peu del castell, prop de la riba, l'altra al «Crist», prop del temple protestant, a 500 m de la mar,

la qual cosa obligava a arrossegar les barques acabades a través de la vila sobre travesses de plàtan enseuades, els *pals*. A les mestrances hi havia pas cap construcció d'obra, en principi quatre peus i una vela servien d'abric contra les intempèries i l'ardor del sol. Una barraca abrigava la ferramenta i els *gàlibs*, plantilles de fusta o de cartó, bé principal de les habilitats manuals de l'ofici, la major part de les quals, en plegar les mestrances, va desaparèixer amb elles.

Orientades exclusivament vers la pesca, aquestes mestrances empraven generalment tres homes.

La fusta de construcció venia dels boscs de la regió en carreta o en tren: posts i troncs de pi de Cerdanya (Matamala), alzina de Ceret o del Voló... Les peces principals, totes les de la carcassa, eren triades talment que seguissin com més millor el fil de les vetes, i llur contorn era marcat amb la llinyola tivant sucada de mangra. Les peces principals d'alzina, com la *roda de proa*, la *roda de popa*, la *quilla*, els *medissos* i les *estameneres* eren tallades i untades de *quitrà*.

El quitrà es mantenia calent en el *perol* damunt del foc alimentat amb estelles. Aquesta capa s'aplicava amb la *llanada*, un tros de pell de be en un mànec.

Mentre aquestes peces s'assecaven, hom preparava l'*estepa*. Aquesta peça gruixuda de fusta ben plana, més llarga que la barca, es fixava a muntants verticals enfonsats a terra per a servir de grada. Podia, a més, quedar a certa alçada sobre un terreny perfectament aplanat abans.

La construcció d'una barca, muntar la carcassa, col·locar la cinta i després les taules del buc i de la coberta, requereix uns tres mesos de feina contínua per als mestres d'aixa treballant generalment en un equip de tres amb utillatge manual.

Construcció de les barques a Banyuls de la Marenda pel mestre d'aixa Bonafós (el primer de l'esquerra).

Un cop construïda, la barca passa a les mans del *calafat*. Les juntures de les taules del buc i de la coberta són eixamplades artificialment, creant una obertura anomenada *coment*. El calafat hi enfonsa l'estopa des de l'exterior. Enllestida aquesta operació, la barca és pintada per la mestrança o pel patró mateix. Cadascú pinta segons les seves idees, el seu gust i l'estat de les seves finances.

Cada barca era batejada quan sortia de la mestrança. Una creueta de fusta era clavada a l'interior, a la contraroda de proa. Finalment hom gravava una estela de cinc puntes a l'orla prop de la roda de proa.

Per molt ben construïda que estigui, una barca necessita que la vagin conservant. Viurà més o viurà menys segons que el seu patró se n'ocupi molt o poc. Certes barques construïdes el 1900 encara pescaven al llum el 1960.

A la seva mort, la barca és deixada al *secader*, el cementiri d'embarcacions velles. En certs ports, acabaven llur carrera en terra, de carenes per amunt, com abric per al mal temps; altres acabaven convertides en llenya de fer foc o foren cremades directament a la platja, com a Cotlliure.

La fabricació de veles

A principis de segle, les veles eren tallades per un mestre veler del port de la Novella en bessos de cotó d'uns 50 cm d'amplada, cosits seguint la direcció del batedor. Les veles anaven ralingades en el pujament amb una corda de 16 mm de gruix i en el gràtil amb una de 12 mm. El batedor no anava ralingat, tenia una ànima. Cadascun dels tres punys d'una vela duia una gassa, la del puny d'escota i la del puny de car anaven folrades de cuir. El puny de penna anava reforçat amb tela.

Cada patró embarca dues veles; la més gran, feta servir sobretot a l'estiu, posseeix tres faixes de rissos i té uns 90 m^2; la més petita, o vela d'hivern, només posseeix dues faixes de rissos i té 60 m^2. Existeixen també certes veles anomenades *bastardes*, de 75 m^2, amb dues o tres faixes de rissos, mes són bastant rares; massa petites per als vents fluixos i poden pas sere prou reduïdes en cas de temporal.

Un text més antic, publicat a *Le Yacht* de 1878, descriu el tall d'una vela de barca catalana. Hom hi notarà qualques diferències importants com la utilització de bessos estrets mes sobretot la maniobra de canviar, considerada aleshores com sistemàtica en cada virada i permetent una vela amb molta bossa.

La maniobra

La maniobra de la vela d'una d'aquestes barques en els diferents angles que pot formar la direcció del vent amb la quilla i en les virades depèn en gran part de la seva posició en relació a l'arbre. Hissada a sotavent, *a la bona*, porta millor. Contràriament, posada a sobrevent, *a la mala*, s'emmotlla contra aquest i té pas tan bon rendiment.

Anant a l'ors, a la bona, la vela és hissada del tot, tan plana com sigui possible, *escota* i *davant* caçats a besar. L'antenna va contra el *capillo*.

A la mala, la vela és igualment hissada i caçada del tot, mantinguda a 1,50 m del *capillo* valent-se del *davant* i de l'*orsapop*.

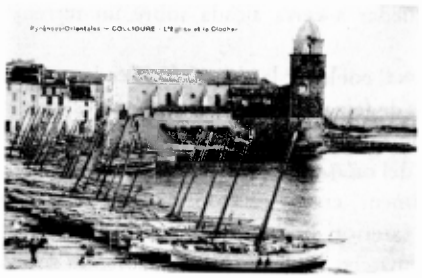
Anant a un llarg, en ambdós casos, l'escota i el davant són amollats, l'orsapop és dut cap a popa per mantenir el car en la bona posició. Finalment anant en popa, l'antenna fa creu amb la barca. L'*osta* s'empra per a subjectar la balançada de la penna.

Amb vent molt fort o tempestat, després de prendre rissos, el car s'aferra contra el capillo i l'escota es caça a besar sigui quina sigui la direcció del vent. L'antenna no va hissada del tot per tal que la vela formi una bossa molt baixa. D'aquesta manera la barca no fa camí.

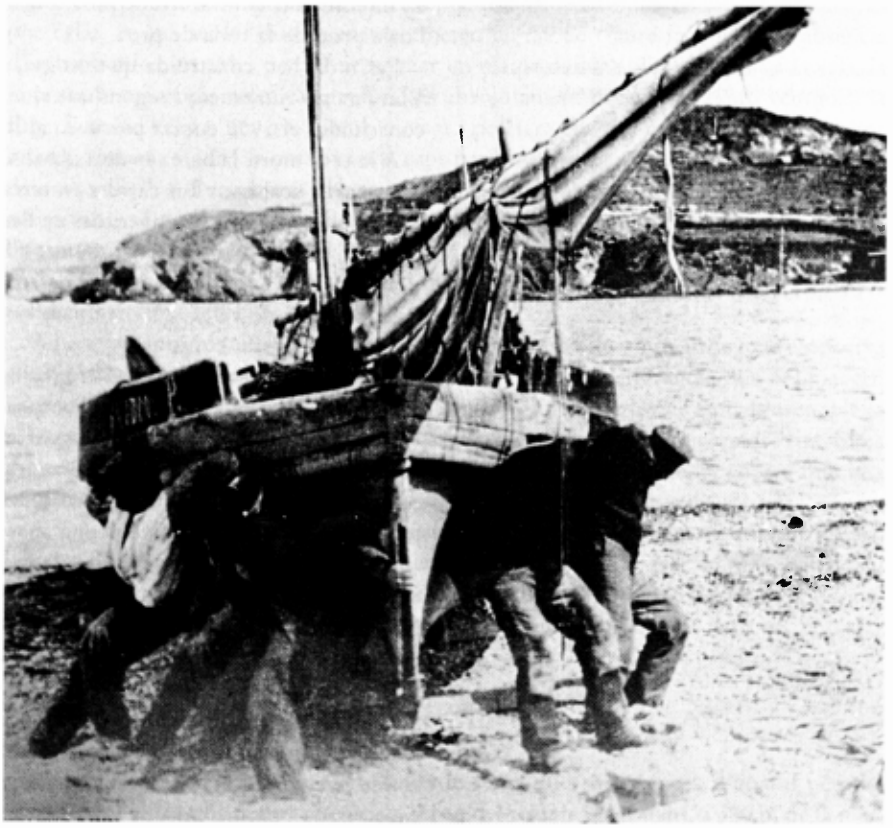
Presos tots els rissos encara es pot disminuir més la superfície de la vela aferrant part del cim d'aquesta a la penna. De navegar així se'n diu *anar amb el petit en cua*.

Els rissos es prenen així: s'arria l'antenna, es fan llames, amb el *baticul* s'encapilla la faixa de rissos, amb la *trava* es tesa la vela, s'assoquen les *enginyes* i es nuen els *badafions*.

Hi ha dues maneres de virar: la més simple consisteix en virar per avant, si hom va *a la bona*, en virar així quedarà *a la mala*. Dos homes són suficients per fer la maniobra: el del timó s'ocupa de canviar de banda l'*escota* així que la barca hagi passat l'ull del vent; el de proa fa passar el car per sobre el capillo i orienta l'antenna amb el davant i l'orsapop.

Les barques al port d'Amunt de Cotlliure.

L'avarada requereix força i habilitat.

La virada s'efectua també en rodó. Durant la virada la vela és hissada a besar i el car és dut al peu de l'arbre on un home instal·lat dins l'escotilla de proa inverteix la posició del davant i de l'orsapop; un altre home fa la volta per davant de l'arbre amb l'escota, mentre que un tercer canvia la part baixa de la *trossa* de costat per darrera l'arbre.

La barca anant a pescar

Els homes apuntalats a la popa, els ronyons arrambats contra el buc, uneixen llurs esforços per fer moure la barca.

***Varar* o fer entrar la barca a l'aigua**

La barca, amb les escues, llisca lentament sobre els pals enseuats i accelera per atànyer l'aigua dins una tofa d'escumerall, *la fusa*.

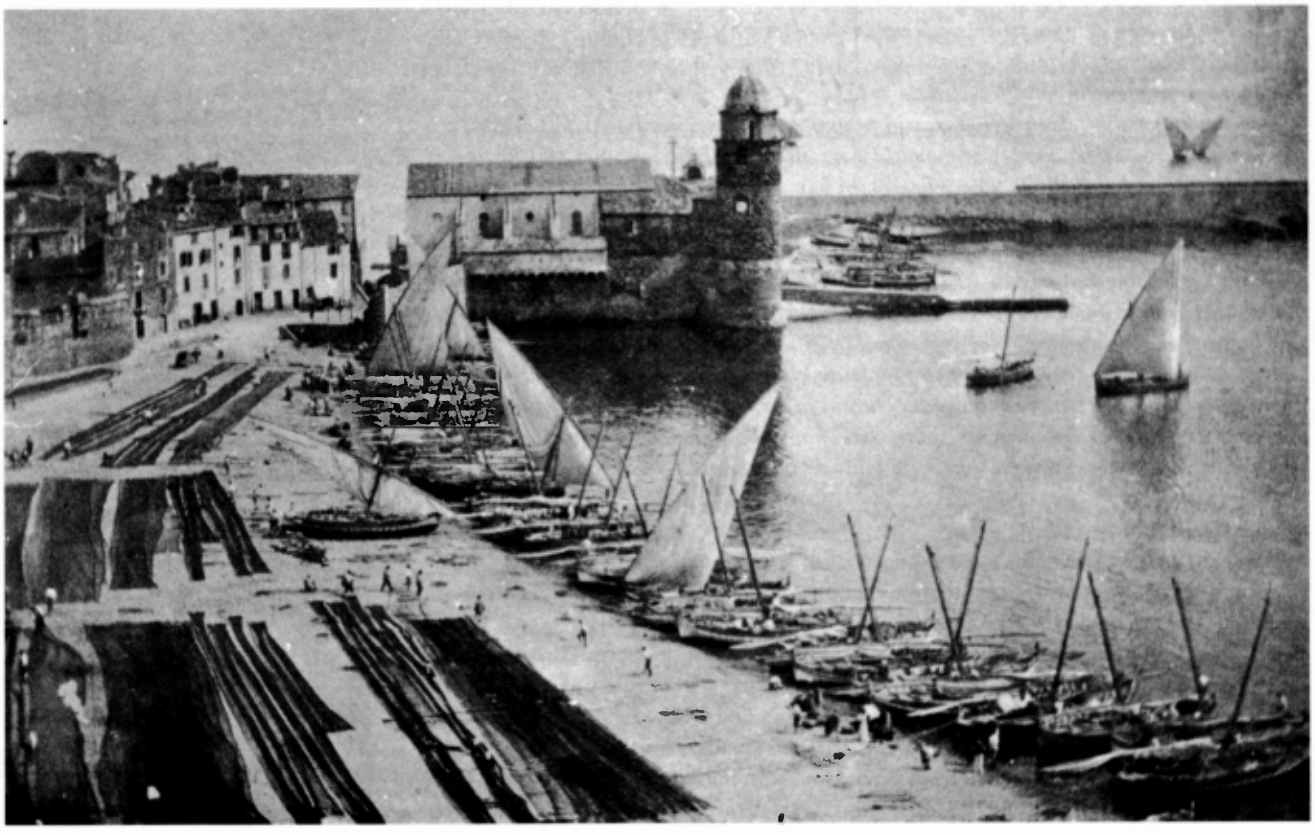
Un cap de corda amarrat a la popa servirà per a retenir-la i un remitger, sol a bord, amb una perxa pitja la barca en terra on la resta de la tripulació embarca amb l'aigua a mitja cuixa. Per tal de facilitar la pujada a bord, a popa hi ha clavada una galotxa en forma de tascó.

En bon temps, l'operació és simple. Mes en mal temps i ressaga, lluitant sovint amb els cops de mar, l'operació és delicada i cal fer un gran esforç per evitar al preu que sigui que la barca es posi de costat a la platja, *anar a través*.

Més tard, quan les barques seran dotades de motor, la varada es farà proa a terra: la nova forma de la popa permet pas de tirar pel darrera.

La pesca de la sarda

La pesca de sardinals es practica de març a setembre amb una tripulació de sis homes i un xerric. Les barques deixen Cotlliure a la tarda, abans que la brisa marina amaini. Si el vent manca, els pescaires fan servir dos parells de rems. Arribats als llocs de pesca,

hom deixa caure el ruixó i el patró escandalla el corrent i la profunditat amb una sonda.

En el curs de la mateixa nit, els pescaires efectuaran dues pesques distintes. La primera, al capvespre, és la *prima*; la segona, a la matinada, és l'*alba*. Després les barques tornen a port per vendre llurs calades.

A la prima, quan el Sol es pon, totes les barques calen ensems, a la mateixa profunditat a fi que llurs xarxes derivin de la mateixa manera. La regulació de les *colomes* (caramells dels bornois) ha estat decidida, abans de sortir, per la prohomenia. El fanal de cada barca és aleshores apagat. A prima, els sardinals treballen a flor d'aigua durant una hora. Són llevats a entrada de fosc. El primer remitger en agafar-s'hi invoca la gràcia divina. «Que Déu nos guard de mal i de marco». Per torn, els remitgers tiren posant-se a l'*esclapa*, una petita taula a la popa de la barca. El peix desmallat és arranjat dins els *còvecs*, cistelles de vímet d'una cabuda de 50 kg.

Després de la prima, les barques es dirigeixen vers el lloc de pesca de l'alba tot preparant de nou les xarxes. Arribades al futur lloc de pesca, hom fondeja i la tripulació se'n va a dormir sota la coberta en màrfegues. El xerric dorm sobre la vela de respecte que hi ha en el forcat.

El patró es lleva primer per escandallar el corrent i abans que apunti l'alba, la xarxa és tornada a calar, aquest cop més a prop del fons. Per al pescaire, l'alba és més rendible, car la sarda podrà sere venuda fresca als peixoners, la de prima, després d'una nit a bord, irà als saladors.

Acabada la pesca, els pescaires cuiten en tornar a port per vendre-la com més aviat millor.

Destrucció de les darreres barques a la platja per a deixar lloc als turistes.

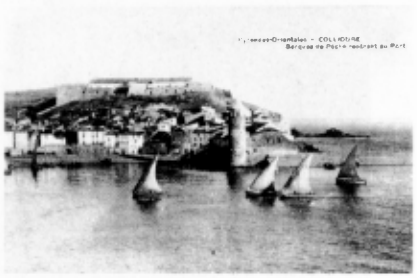
La pesca de l'anxova

Practicada alternativament amb la de la sarda, la pesca de l'anxova té a Cotlliure una importància menor que a Banyuls de la Marenda. Ve't aquí la descripció que en feia un dels armadors de principis de segle, L. Martinet:

La pesca es fa de nit, més lluny de les costes que la de la sarda. Cada barca disposa pel cap baix d'un joc de nou xarxes. De malla fina, cada peça té una llargada de 45 braces per una alçada de 12. Hom parteix a la tarda entre les 4 h y les 6 h tot dirigint-se vers els paratges on l'anxova ha estat assenyalada... Hom sopa... Així que hom ha cregut reconèixer un moment favorable, arria la vela.

Dos vogadors dirigeixen l'embarcació i hom cala progressivament les xarxes. Els ploms i els suros de les xarxes fan que la part alta s'estabilitzi a unes tres braces de profunditat. En el xinyell, de 9 en 9 braces, hi van agafats els bornois. A l'extrem de la xarxa «un gall sosté un esquellot». Aquest es posa a l'aigua abans que res. Com que el moviment de les onades el fa brandar sempre, indica la direcció del corrent i adverteix quan les xarxes són mal esteses, que s'acosten a la barca i corren el risc d'embolicar-se. Calades, les xarxes s'estenen en una llarga línia més o menys sinuosa... Acabats aquests preparatius, hom encén el fanal reglamentari suspès al mig de la barca. Les xarxes prenen la direcció del corrent, arrossegant amb elles la barca aparellada talment que ofereixi el mínim de resistència possible. Durant la nit, es vetlla en torns de dues hores i a partir de l'alba, es lleva mentrestant, així, hom pot recórrer bastantes milles. 400 pescaires s'ocupen regularment així a Banyuls de la Marenda a la fi del segle.

Retorn al port després de la pesca.

L'esforç solidari dels homes per treure les barques a la platja.

La pesca al bou

L'hivern, els pescaires fan llurs barques amunt i esdevenen vinyaters. Només qualques barques practiquen la pesca de ròssec amb parelles, *al bou*. A entrada d'hivern, en temps sec, les barques són repintades de colors variats.

La pesca al bou és molt dura amb els vents d'hivern. Les dues barques surten abans de l'alba i han de fer bordades contra la tramuntana fins als llocs de pesca on els bols duren tota la jornada. Per tornar, les barques fan una gran volta de fora, després viren en rodó i regressen vers la costa. Per llevar l'art, els quatre remitgers de la tripulació d'una barca passen a l'altra, el patró i el xerric, tots sols, fan tornar la barca a port. L'art és llevat a mà amb grans esforços i finalment el cóp s'embarca amb un aparell amarrat

a l'antenna. A la tornada, la tria del peix es fa a la badia de Cotlliure i la venda té lloc a la platja.

L'encant del peix

La pesca és desembarcada en grans cistelles de vímet i de canya i tot seguit van venent-la encantant-la a la baixa a l'*encant del peix*. La canastra es pesada amb una romana; el patró proposa aleshores un preu i el va baixant fins a trobar comprador. Una partida d'anxoves i sardes és comprada pels negociants dels nombrosos tallers de salaó, la resta és enviada a l'estació en paneres espargides amb sal.

Aquesta indústria feia treballar molts centenars de dones. Hi havia també peixoneres que venien anxoves i sardes de poble en poble. «A la sarda de Cotlliure!» era un crit gairebé quotidià els dies de pesca.

L'animació de l'areny a les hores de l'encant del peix amaga sovint els conflictes profunds entre pescaires i peixoners. Aquests, de vegades, com el 1904, esclaten amb una violència tal que la policia ha d'intervenir a la platja.

Traure o fer surtir la barca de l'aigua

A la vela, la barca es presenta de cara a la platja; ha de fer una mitja volta per sere tirada per popa al seu lloc designat per la prohomenia, *el trallo*. Vora l'aigua, un primer pal enseuat és ja el seu lloc, la quilla ve a reposar-hi. Els dos ganxos del palanquit són fixats a les ferramentes, un segon pal és disposat una mica més amunt així com un tercer, col·locats talment que el pla diametral de la nau passi pel bell mig de tots ells. De les dues *talles* que formen el palanquit, la d'en terra és enganxada a un cos mort ensorrat platja amunt. Al port d'Avall treien ajudant-se amb un argue que hi havia. Els pals sobre els quals ja hi ha passat la barca són traslladats més amunt per tal que hi torni a passar, i això fins a l'indret on ha de deixar-s'hi la barca, sia vora l'aigua si el temps permet una nova sortida, sia a mitja platja o dalt de tot si ha d'hivernar. La tira del garlí és finalment dujada i deixada sobre la sorra o sobre la talla fermada a la barca.

Un cop en terra, la nau ha de falcar-se bé a proa i a popa per tal que es deformi pas. La gent que ajuda a tirar-la en terra té dret a una petita part de peix.

La feina de les dones

Després de la venda del peix, la jornada és pas acabada. Cal fer eixugar ben de pressa les xarxes estenent-les sobre les platges a la fitor del sol del migdia, i un cop eixutes procedir a llur repàs.

Cada patró de pesca té una dona, la seua o una empleada, que s'ocupa del sargit de les xarxes. Quan els desgasts són massa importants, contracta quelques sargidores suplementàries.

Les sorgidores de xarxes treballant.

Assegudes a terra, amb llurs agulles de fer xarxa de diferents mides (en funció de la grandària de les malles que s'hagin de refer), llurs estisores ben esmolades, llurs cabdells de cotó i llurs davantals, cap-cotes, refan les xarxes, sovint ben llargues. Els fills que sobresurten són acuradament tallats arran dels nusos. Si els forats són massa grans, s'apedacen amb trossos de xarxa. Cal tenir cura de mantenir sempre la mateixa forma de la xarxa, sense fer-li fer bosses o encongiments. Aqueixa feina ocupa moltes dones, car cal fer via.

La salaó

Sardes i anxoves són dutes vers els saladors i ficades en safareigs de salmorra. La densitat d'aquesta, mesurada amb el pesa-sals, ha de sere de 23 a 24 grams per litre d'aigua freda. Els peixos romanen dins aquesta solució, on llur sang s'hi barreja, de quatre a cinc dies. Aleshores són trets, escapçats i atapeïts dins de cubells o de barrils: els primers per a l'emmagatzematge, els segons per a l'expedició als compradors. Cada sostre de peix és recobert d'una capa de sal que el separarà del de sobre; després per tal que el peix es conservi bé s'hi afegeix una salmorra acabada de fer de la mateixa densitat.

* Article publicat a *La Chasse Marée*, núm. 10. Traducció: Alexandre Ribó.